

מספרי הרבנים והיראים והחסידים—בא את־ריו. ואחרי כל אלה מגיעים ובאים רבדים מאוחרים של ימי השכלה ראשונים ואחרונים ומתערבבים ומשתלבים בתוך אורח הסיפור המודרני וה"מעורכן". אין דוד שחר שוכח אפילו את נוסח המעשיות העממיות, שהיו רווחות בעם ונמסרות מפה לאוזן, ופעמים קרובות עולות נימות פולקלוריסטיות משובחות מתוך "המעשיות" שלו—והכל מעשה־מרכבה אחד שלם ואחיד, שהיסודות הרבים משולבים בו בדרך טבעית ביותר.

כך מגיעים סיפוריו של דוד שחר להתאמה מלאה בין עשרו הרב של התוכן הירושלמי לבין עשירות הלשון והסגנון. זוהי שלמות של הבעה המיחדת לדוד שחר את מקומו הנכבד בסיפורת של זמננו.

אחד הגיבורים של שחר חוזר ומשנן לעצמו פסוק קצר רב־משמעות: "הלילה האפל של הנפש". לילות אפלים של נפשות רבות מוארים בפנסו של דוד שחר.

י. פ.

ולא על מנת לזכור

כשהופיע ספרו הראשון של יהודה עמיחי בשנת 1955 הוכר מיד כספר־שירה פורץ־דרך במזדרנה הישראלית הצעירה. מבקרים ותיקים תקפו אותו בהריפות; מבקרים צעירים הגנו עליו בלהט. אולם מאז 1955 תפס עמיחי מקום מרכזי בשירה העברית החדשה, כשהוא ער מאד לתהליך זה שעברה הבקורת ומפתח תחושת־בטחון כי במקדם או במאוחר תתחלף הבקורת הרעה בהערכה חיובית. ספק אם ספר שיריו האחרון של עמיחי יזכה לגורל דומה.

לפני דומה מספר קבצי־שירה שלו וה־השוואה בין השירים האחרונים לקודמיהם מולידה מיד תחושה חריפה של הידרדרות וניוון. עמיחי לא הוציא קובץ דל־כמות אלא נגרר אחר תאוות השפע ושאיפת הנוכחות

מעבר קברות הסנהדרין, ריח של חלוחית ארמה וקולות קטנים, מזומזמים, מתפצחים, מתנסרים, קולות של חיי לילה תורקים, מאותמים פתאום ונפסקים פתאום, והווית הרים סביב סביב—הרי נבי־סמואל ושיך־גיראם והר־הצופים השרויים כולם בחשכה—היתה נוכחת ועוצרת נשימה ככובד מהות עתיקת־נשימה, איומה בממדיה שהם מעבר למידת־האדם, בנצחיה שהם מעבר לנצח האדם ובאדישותה לאדם הקטן הרוחש על גבה... משפט ארוך זה אפייני לסגנונו של שחר, המטיל עליך את משקלו הכבד. סלעי ירושלים ואבניה מעיקים על הנשמה, ומשהו מן המועקה הזו—ויותר ממהו—מצליח הסור־פר לדחוס לתוך משפטיו.

עושר רב גנזו בכתיבה זו, השופעת מחשבה, רגש וחוויה פנימית ומלאה דימויים עמוקים ותיאורים נרחבים. לשונות של רוח, קולות של חיי־לילה הנשמעים ונעלמים, נראים ונעלמים, והוויה של הרים, עתיקה וכבדה ועוצרת־נשימה, איומה, שמידותיה עולות על מידת האדם, והיא נצחית מן האדם, וקיימת מן העולם ועד העולם. ועם כל זאת—איזו אדישות מכוונת כלפי האדם הקטן "הרוחש על גבה"! האדם החי בהווה אינו אומר הרבה לאותו נצח־ירושלים. על־פי דוד שחר, נצה ירושלים ממצה את תולדות העיר, את ההיסטוריה והגיאוגרפיה שלה, את מקומה בהרי יהודה, והעיקר—את מקומה בלבו של כל אדם מישראל. נצה זה פושט צורה ולובש צורה בכל סיפוריו, מתגלגל בגילגולים הרבים של המחבר, המדבר בגוף ראשון. אלא שבכל גילגול מעלה המחבר עור, בשר, גידים ועצמות על אתריה ואנשיה של ירושלים. לא הרי הערבים מלבנון ומחורן כהרי הנזירה מאנגליה, ולא הרי אלה כהרי העדות היהודיות השונות והטיפוסיות המופיעות בסיפוריו, וכל איש ואיש מדבר בלשונו ומציג אחד מבעים פנים של עיר־הנצה.

הוסף על כך את אמנות הסיפור, המעוצבת בכשרון של מיוזג נוסחות קדומות ומודרניות, שהעתיק בהם בא מתורה ונביאים והמשכו גוהר ומגיע מן המשנה. ועוד זה מדבר וזה—העולה מספרות ימי־הביניים,

* יהודה עמיחי: ולא על מנת לזכור; הוצאת שוקן, 1971; 139 עמ'.

בו מופיעות שורות חכמות ונגזות כמו "הפרופיסור שבה, היה / מוכן אולי לחיות / עוד שנים רבות. / אך המשוררת לא רצתה / להזדמן. וניצחה" (ע' 56). זוהי אמירה אבל הרבה אמת מרה יש בה, וצירוף מדויק של דמות מתוארת. אך מיד לאחריו, בשיר אחר, בעקבות נישואים של זוג ידידים, הוא כותב בתוך השאר: "שימל וורדה: / שתי גלולות-ארגעה / נמסות לאט / בפי העולם הנרגש והמתמוטט" (ע' 59). עד כמה מוחשי פה המבנה המלאכותי, הקר! "צער-עולם" מזויף בא לסיים "שיר-מזמור", שכולו תעלול-לים של השאלות ("ירושלים שכורה עדיין / קצף תיירים על שפתיה" (ע' 58).

גם החלוקה לשערים מזויפת. עמיחי חילק את שערי הספר ל"עם שירי בואנוס-אירס"; "שירי בואנוס-אירס"; "אחר שירי בואנוס-אירס" — כאילו היתה השהייה בבירה הארי-גנטינאית איוו פרשת-מים מכריעה בכתיבתו. ולא היא: "שירי בואנוס-אירס", הם, בלי ספק, הגרועים בשירי עמיחי.

אנו משווים את שירי עמיחי לשיריו הקודמים ומגודות-מוצא זו לא יהיה זה מוגזם לומר שחייב עמיחי לפוש מעט מן התגובה השירית המוכנית ולא לראות בשורות השיריות אמצעי-תגובה לכל ענין המטריד את מנוחתו כאיש פרטי וכמשורר בעל עמדה ציבורית: הרואה עצמו "נתבע" להשמיע קול. בבקשה: למה לא קצת פובליציסטיקה? אנחנו לא נחכה לבקורת של השנים הבאות ול"רביזיה" שלה אלא נעדיף לחזור לעמיחי ה"מוקדם".

אנשים בליל-קיץ

כל עלילת הסיפור מתרחשת בלילה אחד קיצי בצפונה של פינלנד, אשר השמש אינה שוקעת לגמרי והאור אינו ניטל ממנו לגמרי. היסטוריה וגיאוגרפיה שלובות כאן

* פראנס אמיל סילאנפה אנשים בליל קיץ; תרגום מגרמנית מתוך השוואה אל התרגום האנגלי: מריאנה פרל; עם עובד / ספריה לעם, 1971; 154 עמ'.

והוציא ספר בן למעלה ממאה שירים. אפשר היה להגיה כלי משורר ותיק ומנסה יהיה בדרך יותר, אבל עמיחי עוסק בספרו האחרון בליקוטי זכרונות ורשמים — לא בחוויות. זהו ספר שבו עמיחי הוא אֶפֶיגֶנון של עצמו, כאילו התקנא בדור של אפיגונים צעירים ממנו וביקש ללמד אותם שגם הוא יודע לחקות את עמיחי ולהיות "עמיחי גרוע". התימאטיקה של ספריו הקודמים שבה ועולה ללא חידוש, רק הראייה פסימית יותר ובוגרת יותר, ואילו הביטוי השירי מלאכותי ושחוק. גם הדימויים שנועדו להפתיע או להביך שוב אינם עושים רושם. יסוד זה אבד בתוך השפע החזר אל עצמו ורק פה-ושם מגלים שירים בודדים ושורות בודדות כי עמיחי של "עכשיו ובימים אחרים" היה פעם זה שעולם הטיטאפורות המיוחד שלו השתלב יפה בתימאטיקה השירית.

אין זו תופעה בלתי-שייכה שיהיה משורר, שפיתח עולם דימויים ומיטאפורות משלו כדי לבטא חוויות של אמת, מגיב כעבור זמן בצורה מוכנית על כל נושא המודים לו, כשהוא מנצל-לעופה את עולמו השירי. מבקר מקצועי ימצא בכך ענין. התימאטיקה של כמה משירי עמיחי המורכבים יותר מתבהרת בספר האחרון וכך מתפרשים שירים מתקופות קודמות. אך בלי אותה מורכבות, אין שירת עמיחי אלא אוסף אמירות פסבדו-פילוסופיות ושלל הבזקי-דימוי מודרניסטיים ביותר. זה הכל.

"ולא על-מנת לזכור אתה / חי, אלא לגמור את המלאכה / שעליך (אף-על-פי-כן עליך) לגמור, / ולא על-מנת להישאר אתה אוהב / ולא על-מנת לאהוב אתה כואב" (ע' 77) — השורה הראשונה, שהיא גם שם הקובץ כולו, מבטאת אולי יותר מכל את רצונו של עמיחי להמשיך ולכתוב ללא הרף. לצערי הוא מזכיר לי את גיבור הרומן האחרון שלו, הנופל ברמתו גם מספר-השירים הזה, משורר מזדקן שההשראה נסה ממנו. משורר איננו מבצע תיקונים בעולם ולא עליו המלאכה לגמור.

אמנם, יש ואנו נתקלים פה במפתיע בשיר נוגע-ללב וכן כמו "לאה גולדברג מתה",